

УДК 347.161+347.61/.64

Олександр Соболев,

канд. юрид. наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЛЮБОВ ЯК МОРАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА

У статті розглянуто любов як морально-правову категорію приватного права. Доведено, що правове значення любові потенційно може виявлятися в цивільних правовідносинах, пов'язаних із визнанням судом особи обмежено дієздатною чи недієздатною, та в сімейних правовідносинах, зокрема шлюбних, оскільки Всесвітньою організацією охорони здоров'я у 2011 році любов зараховано до психічних захворювань. Аргументовано, що юридичному факту – шлюбу, що є підставою створення сім'ї, може «юридично загрозувати» любов; певний стан любові може бути визнаний психічним захворюванням, що може впливати на можливість визнання шлюбу недійсним.

Ключові слова: любов, морально-правова категорія, приватне право, психічне захворювання, обмеження дієздатності, визнання особи недієздатною, шлюб, вільна згода на укладення шлюбу, недійсність шлюбу.

*Попытаешься рассуждать о любви –
потеряешь рассудок
Французская пословица*

Постановка проблеми. Сьогодні вже не виникає жодних сумнівів, що галузі науки повністю ізолювати одна від одної неможливо. Це стосується і юриспруденції. Звісно, правові норми різноманітних галузей права містять у собі терміни, зміст яких не розкривається безпосередньо як у самій нормі права, так і в законодавстві загалом. Прикладом цього можуть слугувати деякі норми приватного права, які містять такі терміни, як «блага» (глава 15 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України)), «любов» (абз. 4 ч. 2 ст. 1; ч. 1 ст. 55 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року (далі – СК України)), «смерть» (ч. 1 ст. 1220 ЦК України), «воля» (ч. 3 ст. 203 ЦК України) тощо. Визначення зазначених термінів розкривається в галузях науки, які не належать до правових, проте включення їх до тексту нормативно-правових актів надає їм певну «правову оболонку». Можна зазначити, що таке моральне благо, як любов, стає морально-правовою категорією й має певне правове значення, зокрема, у приватноправових відносинах.

Дослідження значення любові на розвиток приватноправових відносин у доктрині приватного права ретельно не здійснювалось. Проведено окремі дослідження підстав недійсності шлюбу [1], морально-правових принципів у сімейному праві України [2], підстав і порядку обмеження дієздатності фізичної особи чи визнання її недієздатною

[3; 4]. Проте всі ці дослідження не стосувалися характеристики психічного стану особи з урахуванням впливу любові.

Метою статті є з'ясування правового значення любові як морально-правової категорії та можливої підстави визнання фізичної особи обмежено дієздатною чи недієздатною, визначення правових наслідків, пов'язаних із цим почуттям людини, щодо укладення шлюбу, визнання його недійсним.

Виклад основного матеріалу. Термін «любов» зустрічається в СК України в трьох випадках. У частині 2 ст. 1 СК України зазначається, що регулювання сімейних відносин здійснюється СК України з метою побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги й підтримки. Частина 1 ст. 55 СК України передбачає, що дружина і чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги. Відповідно до ч. 1 ст. 150 СК України, батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини. У цьому контексті необхідно розрізнити передусім різні прояви любові як моральної категорії: любов до дружини (чоловіка); любов до дитини; любов до батьків; любов до сім'ї та родини; любов до свого народу, своєї Батьківщини.

Із системного аналізу СК України можна дійти висновку, що хоча визначення шлюбу

як сімейного союзу жінки і чоловіка, який зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану (ч. 1 ст. 21 СК України), не містить поняття любові, проте саме любов і є мотивом для його укладення. Незважаючи на те що любов у сімейних стосунках існує в різних проявах (любов батьків до дитини, любов дитини до матері та батька), науковий інтерес становить визначення правових наслідків любові між чоловіком і жінкою в тих відносинах, які підлягають правовому регулюванню.

Перш ніж розглянути прояви любові в сімейному праві та її правові наслідки, необхідно визначитися з тлумаченням цього терміна в різних галузях знань. Так, етика визначає любов як вище морально-естетичне почуття, яке означає міцну душевну прихильність і безкорисливе прагнення до іншої людини. Любов будується на таких якостях, як безкорисливість, самовідданість, самовіддача. Любов – дуже емоційне почуття, вона характеризується високим душевним піднесенням, розквітом бажань, високою готовністю розчинитися в предметі любові. Любов завжди соціальна. Вона сама є проявом соціальності людини. Любов – провідна потреба людини й головний аспект її існування в людському суспільстві [5].

Що стосується психології, то наприкінці ХХ сторіччя соціальні психологи значно просунулися вперед, вивчаючи природу любові, як вона зароджується й розквітає. Стародавні греки вважали, що це дивне, таке, що супроводжується отупінням, відчуття, це суміш головокружіння, бажання, радості і тривоги, яке набуває форми божевілля (курсив наш – О. С.), призводить до різноманітних ірраціональних вчинків і проявів одержимості (курсив наш – О. С.) [6, с. 347].

Сучасні психологи вважають, що любов – це відносно стійке, глибинне, що досягає сили пристрасті, домінуюче почуття тяжіння одного індивіда до іншого індивіда, інтуїтивно прийнятого як максимальна цінність. Індивідуально-інтимне почуття любові пов'язане з традиціями та нормами суспільства, особливостями сімейного виховання. Проте у виникненні любові першопричинну роль можуть відігравати й ситуативні фактори, що обумовлюють абсолютне прийняття любимої людини, яке іноді призводить до зниження загальноприйнятих вимог до неї [7, с. 204].

Психологи вважають, що любов – це комплексний афективний стан і переживання, пов'язане з первісним лібідинозним катексисом об'єкта. Почуття характеризується піднесенням настрою та ейфорією, іноді екстазом, часом болем, обмеження ж у любові

може викликати значні психічні зрушення [7, с. 204; 8].

Як цілісно-еротична гіпердомінанта любов може чинити гальмівний вплив на різноманітні сфери психічної діяльності людини [7, с. 204].

Філософія визначає любов як поглиблене почуття, спрямоване на іншу особу, людську спільність або ідею. Любов включає в себе порив і волю до сталості, що оформлюється в етичні вимоги вірності. Любов виникає саме через вільне й «непередбачуване» вираження глибини особистості, її не можна примусово ні викликати, ні подолати. Важливість і складність явища любові визначається тим, що в ньому, як у фокусі, перетинаються протилежності біологічного й духовного, особистого й соціального, інтимного й загальнознавчого [9, с. 328–329].

Багато уваги почуттю любові приділялося з боку психіатрів. Так, ще наприкінці ХІХ сторіччя німецький психоневролог Рихард фон Крафт-Ебінг – засновник сучасної сексопатології, видав фундаментальну наукову працю з сексопатології під назвою «Злочини любові. Статева психопатія». У роботі автор приділив велику увагу сексуальній патології: садизму, мазохізму, асексуальності тощо [10]. Фактично в той самий час відомий італійський учений і криміналіст Чезаре Ломброзо видає наукову працю «Любов у схиблених», де приділяє увагу виникненню фактів божевілля від любові [11, с. 363].

Звертає на себе увагу медичне визначення любові. Любов – це типове антропонозне захворювання, що характеризується ураженням життєво-важливих органів, частково серця й центральної нервової системи. Клініка: інкубаційний період індивідуально, від декількох секунд до десятиріч. У стадії розпаду відзначається тахікардія, тахіпно́с, розгубленість, блідість шкіри, слинотеча тощо. Ускладнення: суїцид, психоз, істерія [12]. Американські лікарі вважають любов дійсно хворобою, гострим психічним розладом.

І тепер дослідження факту любові як психічного захворювання не втратило актуальності. Так, на початку ХХІ сторіччя англієць, практикуючий психолог-клініцист Френк Телліс видає наукову працю «Любовна хвороба: любов як психічний розлад» (під час перекладу російською мовою книга отримала назву «Любов як хвороба»), в якій він приділяє значну увагу розгляду такого неоднозначного з психологічного погляду стану, як любов. Варто звернути увагу на те, що Ф. Телліс навіть запропонував перелік симптомів цієї хвороби, до яких зарахував депресію, купівлю коштовних подарунків,

нав'язливі ідеї, жалість щодо себе, безсоння й багато іншого [13].

Звернувшись до історії, треба зазначити, що з часів Галена до XVII сторіччя лікарі вважали любовну недугу цілком обґрунтованим і допустимим діагнозом. У багатьох випадках лікарі задовольнялися простим діагнозом «любов», оскільки вважалося, що любов і недуг були практично одним і тим самим. Любовний недуг як діагноз почав утрачати свою популярність у медичному середовищі з XVIII сторіччя й остаточно вийшов із уживання в XIX сторіччі. На початок XX сторіччя він практично перестав зустрічатися в медичній літературі. З погляду тривалості свого існування «любовний недуг» був одним із найбільш стійких діагнозів в історії медицини [13, с. 29].

Уже через сторіччя Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ) після тривалого вивчення історії хвороби у 2011 році внесла любов у реєстр психічних захворювань, присвоївши їй міжнародний шифр F 63.9 (пункт «Розлад звичок і потягів»). У списку захворювань любов знаходиться зразу ж після алкоголізму, ігromанії, токсикоманії, клептоманії. Варто зазначити, що у ВООЗ склали перелік її симптомів, до яких належать нав'язливі думки про іншу людину, різкі перепади настрою, безсоння, перепади артеріального тиску, головний біль, алергічні реакції, необдумані імпульсивні вчинки, а також жалощі до себе та завищене почуття власної гідності. За різними оцінками, строки захворювання можуть продовжуватися до декількох років. Але варто зазначити, що медицині вже давно відома патологічна залежність від любові, яка отримала в психіатрії назву за ім'ям її першої встановленої жертви – синдром Аделі.

Викладе вище призводить до виникнення низки проблемних правових питань, зокрема чи можна визнавати закоханих обмежено дієздатними або недієздатними особами; визнавати шлюб недійсним тощо.

Для з'ясування цього питання передусім звернемося до норм ЦК України. Частина 1 ст. 36 ЦК України передбачає, що суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій і (або) керувати ними.

Згідно з ч. 1 ст. 39 ЦК України, фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій і (або) керувати ними.

Узагалі дієздатність, відповідно до ст. 30 ЦК України, пов'язана з певними якос-

тями фізичної особи, а саме здатністю усвідомлювати значення своїх дій, керувати ними та передбачати наслідки їх учинення. Ці якості залежать від таких цenzів фізичної особи, а саме досягнення нею певного віку, стану її психіки. Якщо ж фізична особа не здатна усвідомлювати значення своїх дій і (або) керувати ними, вона може бути судом або обмежена в дієздатності, або визнана недієздатною. Вирішення цього питання є гарантією захисту прав і законних інтересів фізичних осіб, з одного боку, і створенням механізму здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав особи, яка не може самотійно їх належним чином здійснити й захистити, з іншого боку.

Відповідно до абз. 2, 3 ст. 1 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року, психічні розлади – це розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті; тяжкий психічний розлад – розлад психічної діяльності (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати навколишню дійсність, свій психічний стан і поведінку.

При цьому психічний розлад як підстава для обмеження дієздатності фізичної особи чи визнання її недієздатною повинен бути підтверджений висновком судово-психіатричної експертизи. Так, відповідно до ст. 298 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року, суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу. У виняткових випадках, коли особа, щодо якої відкрито провадження у справі про обмеження її в цивільній дієздатності чи визнання її недієздатною, явно ухиляється від проходження експертизи, суд у судовому засіданні за участю лікаря-психіатра може постановити ухвалу про примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу.

Як наслідок, обмеження цивільної дієздатності фізичної особи судом тягне за собою обмеження її права розпоряджатися майном (продавати, обмінювати, дарувати майно тощо) та вчиняти інші правочини, що виходять за межі дрібних побутових, а також позбавлення права такої особи самотійно одержувати заробіток, пенсію та інші доходи й самотійно розпоряджатися ними.

У деяких випадках стан хворого в разі враження його психічною хворобою – любов – проблематично зарахувати чи до психічного розладу, який істотно впливає на його

здатність усвідомлювати значення своїх дій і (або) керувати ними, чи до хронічного розладу, стійкого психічного розладу, що впливає на здатність фізичної особи усвідомлювати значення своїх дій і (або) керувати ними. Так, як уже зазначено вище, стан любові може тривати як від декількох секунд, так і потягом усього життя, його прикладом може послугувати любов Адель Гюго до англійського офіцера Альберта Пінсона, яка тривала протягом 54 років, тобто фактично все її життя. Як зазначено вище, це й послугувало назві психічної хвороби, заснованій на любові, – синдром Аделі. Тобто стан любові в людини може бути в діапазоні від нетривалого психічного розладу до хронічного і стійкого психічного розладу.

Доречно навести дві основні якості, запропоновані С.С. Алексеевим, що є характерними для суб'єктів права. По-перше, це особа, учасник суспільних відносин, яка за своїми особливостями може бути носієм суб'єктивних прав та обов'язків. По-друге, це особа, яка реально здатна брати участь у правовідносинах, набула властивості суб'єкта права в силу юридичних норм [14, с. 138, 139]. Отже, учасник цивільних правовідносин має бути право- та дієздатним задля реальної участі в цивільних правовідносинах. Хоча необхідно враховувати, що С.С. Алексеев зазначав, що діти й душевнохворі є суб'єктами права, так як цивільне законодавство визнає достатнім для цього однієї правоздатності [15, с. 386].

Г.В. Мальцев зазначав, що право не терпить відсутності юридично значущої волі в суб'єкта, і з цим треба погодитися [16, с. 34]. Виходячи з вищевказаного, можна зробити висновок, що, дійсно, закоханий має певні прояви душевної хвороби, у зв'язку з чим є таким, що потенційно може бути визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним.

Проаналізуємо вплив любові учасника сімейних правовідносин на стан сімейних правовідносин. Стаття 51 Конституції України від 28 червня 1996 року проголошує, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Це конституційне положення відбито й у СК України. Так, згідно з ч. 1 ст. 24 СК України, шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року в частині 2 ст. 16 указує, що шлюб може укладатися тільки за вільної та повної згоди сторін, які одружуються. Отже, особа, яка укладає шлюб, повинна усвідомлювати значення своїх дій і їх наслідки, це і є підставою для вільного волевиявлення своєї волі на укладення шлюбу. Вільне волевиявлення особи на укладення шлюбу має виявлятися в тому, що вона може обрати собі ту чи іншу особу дружиною або чоловіком, мати певні відомості про неї, чітко розуміти всі моральні,

майнові та правові наслідки шлюбу. Усе це має бути неупереджено оцінено, і на підставі цього зроблено відповідні висновки перед здійсненням такого кроку в житті, як укладення шлюбу.

З.В. Ромовська зазначає, що діяти вільно може лише той, хто усвідомлює сутність і значення своїх дій, бажає шлюбу з конкретною особою та володіє можливістю керувати своїми діями. Недієздатний, а також той, хто позбавлений можливості усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними з інших причин, не може вважатися таким, що діє вільно. Особа, яка перебуває в стані алкогольного, токсичного, наркотичного сп'яніння або не може діяти вільно під впливом хвороби чи каліцтва, має право на шлюб, але не має можливості його реалізувати до тих пір, поки перебуватиме в такому стані [17, с. 52].

Наявність у наречених певного стану любові й, відповідно, зарахування ВООЗ любові до психічних захворювань можуть свідчити про наявність правових підстав визнання шлюбу недійсним за рішенням суду, оскільки, відповідно до ч. 1 ст. 40 СК України, шлюб визнається недійсним за рішенням суду, якщо він зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка. Згода особи не вважається вільною, зокрема, тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала в стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, в результаті чого не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства.

Частина 3 ст. 39 СК України чітко визначає, що недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною. Але варто звернути увагу на той факт, що наявність психічного розладу сама по собі без визнання хворої особи недієздатною в судовому порядку не може бути перешкодою для укладення шлюбу [18, с. 153]. Варто зазначити, що, на думку фахівців із сімейного права, реєстрація шлюбу з особою, яка визнана судом недієздатною, зустрічається досить рідко. Такі «шлюби» є недійсними від моменту їх реєстрації [17, с. 73].

Висновки

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що любов є морально-правовою категорією приватного права, значення якої може виявлятися в цивільних правовідносинах, пов'язаних із визнанням судом особи обмежено дієздатною чи недієздатною, та в сімейних правовідносинах, зокрема шлюбних, оскільки ВООЗ у 2011 році любов зараховано до психічних захворювань. Причому такому юридичному факту, як шлюб, що є підставою створення сім'ї, підставою виникнення сімейних правовідносин, сьогодні може «юридично загрожу-

вати» любов, любов набуває «антагоністичного» значення щодо шлюбу. Здавалось би, що любов є мотивом укладення шлюбу, проте певний стан любові може бути визнаний психічним захворюванням. Якщо взяти за основу висновки вчених з медицини, психології, психіатрії та інших галузей наук і застосувати їх до юриспруденції, шлюб як такий може юридично припинити своє існування. Певний стан любові, визнаний як психічний розлад, може стати підставою й для обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання особи недієздатною, відповідно, може потягнути за собою певні правові наслідки щодо участі обмежено дієздатної чи недієздатної особи в цивільних правовідносинах.

Список використаних джерел:

1. Ковтунова Л.Ю. Інститут недійсного шлюбу у сімейному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. 20 с.
2. Чернега В.М. Морально-правові принципи в сімейному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Нац. академія прокуратури України. Київ, 2015. 20 с.
3. Андришкова О.А. Поняття та підстави обмеження цивільної дієздатності фізичної особи за законодавством України та зарубіжних країн. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право». 2012. Вип. 19. С. 195–201.
4. Волкова Н.В. Процесуальні особливості розгляду справ щодо обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною (окремі аспекти). Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 56. С. 124–132.
5. Мораль и личность. Индивидуальная этика. Любовь. URL: <http://ethicscenter.ru/lyubov.html> (дата обращения: 10.10.2018).

6. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. Большая психологическая энциклопедия. Почему человек ведет себя так, а не иначе. Психологические законы человеческого поведения. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. 528 с.
7. Еникеев М.И. Психологический энциклопедический словарь. Москва: ТК Велби, Проспект, 2006. 560 с.
8. Национальная психологическая энциклопедия. URL: <https://vocabulary.ru/lubov.html> (дата обращения: 10.11.2018).
9. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. Москва: Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.
10. Крафт-Эбинг Рихард фон. Преступления любви. Половая психопатия / перевод с немецкого. Москва: Алгоритм, 2017. 624 с.
11. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство / общ. ред., предисл. проф. Л.П. Гримака. Москва: Республика, 1996. 398 с.
12. Медицинское определение любви. URL: <https://otveklk.com/30328-medicinskoe-opredelenie-lubvi.html> (дата обращения: 10.11.2018).
13. Тэллис Ф. Любовь как болезнь / пер. с англ. Д.А. Анянцев. Бендеры: Полиграфист, 2006. 208 с.
14. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2 т. Москва: Юрид. лит., 1982. Т. II. 360 с.
15. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2009. 576 с.
16. Мальцев Г.В. Социалистическое право и свобода личности. Теоретические вопросы. Москва: Юридическая литература, 1968. 142 с.
17. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Правова єдність, 2009. 432 с.
18. Аргунова Ю.Н. Недееспособность и опека (Вопросы и ответы). Москва: Грифон, 2013. 224 с.

В статье рассматривается любовь как морально-правовая категория частного права. Доказывается, что правовое значение любви потенциально может иметь свое проявление в гражданских правоотношениях, связанных с признанием судом лица ограниченно дееспособным или недееспособным, и в семейных правоотношениях, в частности брачных, поскольку Всемирной организацией здравоохранения в 2011 году любовь отнесена к психическим заболеваниям. Аргументируется, что юридическому факту – браку, являющемуся основанием создания семьи, может «юридически угрожать» любовь; определенное состояние любви может быть признано психическим заболеванием, что может потенциально влиять на возможность признания брака недействительным.

Ключевые слова: любовь, морально-правовая категория, частное право, психическое заболевание, ограничение дееспособности, признание лица недееспособным, брак, свободное согласие на заключение брака, недействительность брака.

The author of the article has studied love as a moral and legal category of private law. It has been proved that the legal meaning of love can potentially have its manifestation within civil legal relations related to the recognition of a person partially incapacitated or incompetent by the court, as well as within family legal relations, in particular marriage, since the World Health Organization classified love as a mental illness in 2011. It has been argued that love can “legally threaten” a legal fact – a marriage, which is the basis for creating a family; a certain state of love can be recognized as a mental illness, which may potentially affect the possibility of recognizing a marriage as invalid.

Key words: love, moral and legal category, private law, mental illness, restriction of legal capacity, recognition of a person incompetent, marriage, free consent for marriage, invalidity of marriage.